

НАУКА ТА БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

DOI: <https://doi.org/10.15407/bv2024.03.022>
УДК 027.021:001.32(477):025.5:004]"1991/..."

Олексій Онищенко,
<https://orcid.org/0000-0003-2424-0554>,
академік Національної академії наук України,
голова Інформаційно-бібліотечної ради НАН України,
Президія Національної Академії наук (м. Київ, Україна)
вул. Володимирська, 54, Київ, 03039, Україна
e-mail: vifp@nas.gov.ua

Галина Солоіденко,
<https://orcid.org/0000-0002-1326-0034>,
кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця, провідна наукова співробітниця,
відділ науково-методичної роботи,
Інститут бібліотекознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)
просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: soloidenko@nbuv.gov.ua

Науково-інформаційне забезпечення Національної академії наук України періоду незалежності: напрями, здобутки, перспективи

Мета статті – охарактеризувати стан, основні напрями та особливості науково-інформаційного забезпечення Національної академії наук України, представити широкий спектр інформаційних ресурсів, підготовлених установами Національної академії наук України в період незалежності та російсько-української війни, наголосити на важливості популяризації в інформаційному просторі здобутків української науки. **Методологія дослідження** ґрунтується на використанні принципів наукової об'єктивності та системності, застосуванні методів аналізу, синтезу та узагальнення. **Наукова новизна** дослідження полягає в аналізі стану науково-інформаційного забезпечення Національної академії наук України за понад 30-річний період та викликів, породжених російсько-українською війною. Основні напрями науково-інформаційного забезпечення висвітлюються у комплексі, зокрема, представлено його бібліотечну, бібліографічну, видавничу, музейну та інформаційну діяльність, нові форми наукової комунікації в електронному просторі. Увага зосереджена на питаннях збереження пам'яток нематеріальної культурної спадщини, що мають статус національного надбання у зв'язку з нарощуванням темпів цифровізації та воєнними діями на території України. **Висновки.** За роки незалежності в установах Національної академії наук України напрацьовано потужну науково-інформаційну базу, яка сприяє введенню у науковий обіг великої кількості нових документів та видань. Аналітичні, прогностичні, концептуальні напрацювання соціогуманітарних установ Національної академії наук України утворили інформаційну базу знань для науково-інформаційного забезпечення прогресивних перетворень в українському суспільстві, зокрема діяльності в сфері безпеки, оборони, перемоги в російсько-українській війні і повоєнній відбудові. В Національній академії наук України сформовано електронні бібліотеки та бази даних, що відображають широке різноманіття багатьох видів та типів документів. Особливий захист, зберігання та введення у науковий і культурний обіг отримали найцінніші документи, що становлять національне надбання. Створено найбільшу на сьогодні національну бібліографію як реєстр видань, що належать до сфери України. Подальший розвиток отримали галузева бібліографія та біобібліографія. Побачили світ укладені за новою джерельною базою, позбавлені російських імперських стереотипів і шаблонів багатомовні енциклопедії та довідники. Значно розширилася та набула нових форм представлення у мережі Інтернет електронна виставкова діяльність. Розбудовано сучасні системи розкриття та виявлення знань, забезпечені складними семантичними інструментами, створено нові моделі і засоби надання інформаційних послуг у сервіс-орієнтованих бібліотечних системах. Результати наукових досліджень документних ресурсів, стану інформаційного забезпечення в Національній академії наук України визначили основні тенденції і перспективи його подальшого розвитку, можливості перетворення окремих інформаційних підрозділів на ефективні інформаційно-технологічні центри, які відповідатимуть світовим вимогам інформаційної підтримки наукових досліджень, завданням утвердження інноваційної моделі функціонування науки.

Ключові слова: інформаційне забезпечення Національної академії наук України, Інформаційно-бібліотечна рада Національної академії наук України, науково-інформаційний комплекс Національної академії наук України, видавнича діяльність установ Національної академії наук України, бібліографічні видання національних бібліотек Національної академії наук України, біобібліографія вчених України, енциклопедична діяльність періоду незалежності, меморіальні електронні колекції, цифровізація інформаційної діяльності.

Актуальність теми дослідження. Інформаційне забезпечення завжди було неодмінним складником наукового життя Національної академії наук України (далі НАН України). Вчені, які знали інформаційні потреби науки і можливості їх задоволення в установах Академії, надавали дієву допомогу в налагодженні роботи бібліотек, видавництв, архівів, музеїв, відділів інформації, рукописів та багатьох інших структур, що формували ресурси та забезпечували до них доступ. За ініціативи Інформаційно-бібліотечної ради (далі ІБР) питання про стан інформаційного забезпечення систематично заслуговувалися на засіданнях Президії НАН України, в ході роботи яких ухвалювалися відповідні важливі рішення [7].

Пріоритетним і першочерговим завданням науково-інформаційної діяльності Академії завжди було накопичення знань ресурсу. Сьогодні широко використовується нова реальність інформаційного середовища – всеохоплююче домінування електронних ресурсів, становлення нового типу культури і грамотності – цифрової. Це створює сприятливі умови для доступу до академічних ресурсів усіх бажаючих, незалежно від місця перебування і доступу академічних дослідників до світової електронної інформації. Питання подальшого інформаційного забезпечення, збереження документальної спадщини вимагає об'єднання зусиль наукових установ для ресурсного наповнення академічного сегмента інтернет-середовища, активізації євроінтеграційних процесів у науково-інформаційному просторі, підвищення ефективності протидії гібридній інформаційній війні російського агресора.

Аналіз досліджень та публікацій. Означені проблеми досліджувалися упродовж останнього тридцятиріччя науковцями, фахівцями Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ) у рамках виконання наукових проєктів, зокрема: «Формування і використання інформаційних ресурсів наукової бібліотеки: технологія і організація» (1996–1998); «Інформаційно-комунікаційна діяльність наукових бібліотек як фактор розвитку суспільства знань» (2014–2016); «Організація бібліотечно-інформаційних ресурсів як складова формування вітчизняного інтегрованого інформаційного простору» (2014–2016); «Історія книжкової культури в Україні: дослідження книжкових, музичних, образотворчих, картографічних пам'яток та історичних колекцій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (2016–2018); «Бібліотечно-інформаційний комплекс в умовах трансформації наукових комунікацій» (2020–2022) та ін.

НБУВ видано низку монографічних досліджень, присвячених питанням науково-інформаційної діяльності та її складника – науково-інформаційному забезпеченню: «Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства» (2011); «Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища» (2012); «Національні інформаційні ресурси як інтегративний чинник вітчизняного соціокультурного середовища»

(2014); «Технології розвитку і захисту національного інформаційного простору» (2015); «Національний інформаційний комплекс і його роль у глобальному інформаційному просторі» (2015); «Інформаційно-культурне забезпечення інтеграції регіонів України» (2018); «Цифрові бібліотечно-інформаційні ресурси у розбудові наукового сегмента національного інформаційного простору» (2021) та ін.

Стан науково-інформаційного забезпечення НАН України постійно висвітлюється у «Звіті про діяльність НАН України за __ рік», у розділі «Науково-інформаційне забезпечення», та у підсумках щорічних міжнародних конференцій НБУВ на сторінках журналу «Бібліотечний вісник».

Результати узагальнення діяльності бібліотечно-інформаційних підрозділів, дослідження сучасного стану бібліотечно-інформаційних ресурсів НАН України знаходять відображення у щорічних випусках інформаційно-аналітичних оглядів «Робота бібліотек наукових установ НАН України у ____ році» (з 1996 р. вийшло 28 випусків). Низку напрацювань у цьому напрямі зробили члени ІБР та співробітники НБУВ (В. В. Немошкаленко [13], О. С. Онищенко [7; 14; 15; 16; 17], Л. А. Дубровіна [4], А. А. Свобода [7; 14], Т.Л.Кулаковська [7; 9], О. Л. Сокур і О. З. Клименко [20], Г. І. Солоіденко [7; 14; 21]).

Мета статті – охарактеризувати стан, основні напрями та особливості науково-інформаційного забезпечення НАН України, представити широкий спектр інформаційних ресурсів, підготовлених установами НАН України в період незалежності та російсько-української війни, наголосити на важливості популяризації в інформаційному просторі здобутків української науки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науково-інформаційна діяльність – важливий напрям академічного життя, а базовим її складником є науково-інформаційне забезпечення, яке реалізується, головним чином, завдяки науковим здобуткам установ та організацій НАН України, котрі функціонують у її складі. Роки незалежності України – це великий відтинок часу, який уможливило аналіз стану науково-інформаційного забезпечення НАН України як загалом, так і окремих його напрямів. Ця діяльність включає комплекс взаємопов'язаних процесів науково-інформаційної роботи, спрямованої на збір, систематизацію, аналітичне опрацювання, узагальнення та розповсюдження наукової і науково-технічної інформації, надання доступу до джерел знань загалу спеціалістів, а головне забезпечує цільовий, адресний, інформаційний супровід наукових досліджень, виконання установами програм і проєктів різного рівня.

Науково-інформаційне забезпечення в НАН України здійснюють бібліотеки, видавництва, архіви, музеї, відділи інформації, рукописів та інші структурні підрозділи наукових установ, які володіють інформаційними ресурсами, забезпечують їх багатоаспектне розкриття та надають до них доступ. Організують і координують діяльність усіх цих структур Президія НАН України, секції, відділення, різні академічні комітети і комісії, Інформаційно-бібліотечна і Науково-видавнича ради НАН України.

Найбільшими та найзначнішими ресурсами, що сформувалися упродовж століття діяльності НАН України, є її бібліотеки, в яких зберігаються найцінніші зібрання української літератури природничого, технічного, гуманітарного профілю та видань іноземними мовами. Фонд Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського нині становить майже 17 млн, Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника (далі ЛННБ України ім. В. Стефаника) – 8 млн, а загалом академічна бібліотечна мережа налічує близько 33 млн документів.

Як зазначив Голова ІБР НАН України О. С. Онищенко, «Академічний бібліотечний комплекс найпотужніший в Україні і один з найпотужніших в Європі. В бібліотека Академії, в першу чергу в НБУВ і ЛННБ України ім. В. Стефаника, зосереджено абсолютну більшість рукописної і друкованої продукції, створеної в Україні з часу виникнення в ній писемності, переважна більшість праць, написаних українцями в діаспорі, і праць іноземних авторів про Україну» [12].

Науково-інформаційне забезпечення завжди перебувало у полі зору Національної академії наук України. Особливо воно актуалізувалося з появою світових цивілізаційних викликів кінця ХХ – початку ХХІ ст., вони стимулювали поглиблення соціогуманітарних досліджень на базі архівних і друкованих джерел, прискорили впровадження нових інформаційних технологій. Важливим стимулом у цій діяльності стала низка нормативних актів, ухвалених Президією НАН України, зокрема постанови «Про роботу Інформаційно-бібліотечної ради НАН України» (1992), «Про стан та завдання розвитку в НАН України бібліотечно-інформаційної сфери» (2003), «Про організацію передплати на іноземні наукові журнали та доступу до провідних світових баз даних наукової інформації» (2004), «Про організацію мережевого інформаційного забезпечення наукових досліджень» (2006), «Про забезпечення Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського науковими виданнями для міжнародного книгообміну» (2009), «Про доставляння обов'язкових примірників видань» (2010), «Про активізацію комунікаційної діяльності в НАН України» (2021) та інші розпорядчі й регламентуючі документи.

Упродовж 1993 р. на засіданнях Президії НАН України три рази заслуховувалося питання діяльності НБУВ як головної установи – координатора робіт з інформаційного забезпечення української науки, зокрема, розглядалися питання збереження бібліотечних фондів, передплати іноземних періодичних видань, забезпечення доступу до світових баз даних наукової інформації, технічне й програмне оснащення бібліотек [20].

Активному розвитку науково-інформаційної діяльності сприяли державні програми, зокрема Національна програма інформатизації України (1998) і Програма інформатизації НАН України (2004). Так, лише упродовж першого року виконання Програми інформатизації фахівцями науково-технічного центру «Українська академічна і дослідницька мережа» створено і введено в експлуатацію Київський фрагмент телекомунікаційної інфраструктури Академії, що в перспективі дало змогу організувати доступ до світових джерел інформації через науково-інформаційний портал НБУВ [9].

Корпоративна система онлайн-доступу до передплачених ресурсів провідних світових постачальників наукової інформації, що була започаткована 2006 р., стала важливим напрямом науково-інформаційного забезпечення установ НАН України. Завдяки їй науковці щороку отримували понад 0,5 млн повнотекстових документів з різних світових джерел. Постійно збільшувалися як число активних користувачів, так і кількість наукових установ, котрі отримували доступ до зазначених ресурсів завдяки телекомунікаційній мережі Академії.

Необхідність переходу до якісно нового рівня інформаційно-бібліотечного забезпечення наукового процесу, надання вченим оперативного доступу до інформаційних ресурсів бібліотек та інформаційних центрів світу активізувала процес автоматизації бібліотек, які Президія Академії і ІБР розглядали як важливу складову реалізації Програми НАН України з інформатизації [14].

У 1990-х роках розпочалося формування електронних каталогів бібліотек наукових установ НАН України. Було визначено бібліотеки, на базі яких мала відпрацьовуватися технологія сітьової взаємодії (бібліотеки інститутів філософії, економіки, електрозварювання, металофізики). Ці установи централізовано отримали комп'ютерну техніку, програмні засоби, було визначено масиви літератури для першочергового введення у зведений каталог [13]. Однак, продовження створення електронного каталогу мережі бібліотек установ НАН України відбулося лише у 2012 р. з отриманням можливостей роботи на корпоративному сервері НБУВ (на сьогодні це лише третина академічних бібліотек – 27).

У 2001 р. Президія НАН України ухвалила постанову «Про стан та перспективи розвитку інформаційних технологій в Україні», де зазначається, що для вирішення питання подальшого поширення інформаційних технологій в установах НАН України особливу увагу необхідно приділити формуванню відповідних інформаційних ресурсів у наукових установах, а також баз знань та даних, представленню результатів наукових досліджень і розробок в електронному вигляді.

У відповідь на поставлені завдання із року в рік зростають обсяги мережевих ресурсів академічних установ. Зокрема, на вебсайтах більшості організацій НАН України розміщується не тільки інформація про наукову установу, основні напрями її наукової діяльності, але й інформаційні ресурси – аналітичні матеріали, звіти про виконані НДР, зміст наукових журналів з анотаціями, повні тексти статей, монографії, наукові збірники, науково-інформаційні видання; бази даних, електронні каталоги бібліотек.

Національні бібліотеки НБУВ і ЛННБ України ім. В. Стефаника за цей період пройшли шлях від традиційних книгозбірень до інформаційних центрів з розвинутою інфраструктурою формування і опрацювання документних потоків для задоволення потреб науки, освіти, культури.

Основну роль у інформаційному забезпеченні наукових досліджень і оприлюдненні та пропаганді їхніх здобутків відіграє НБУВ. Співробітники Інституту інформаційних технологій забезпечують формування та актуалізацію інформації наукових електронних ресурсів, які є найбільшими і найпопулярнішими в системі НАН України. Це такі ресурси: «Наукова періодика України», яка на кінець 2023 р. містила 2930 електронних аналогів наукових фахових видань (серед них 148 наукових журналів, що існують тільки в електронній формі, 318 наукових журналів НАН України на традиційних носіях); «Наукова електронна бібліотека», що налічує 37039 бібліотечно-бібліографічних записів на електронні книжкові інформаційні матеріали; Електронна бібліотека «Україніка» з 10 852 довідковими записами та 24 200 описами окремих документів; Реферативна база даних «Україніка наукова» із загальною кількістю понад 823 тис. джерел; Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини, яка містить оцифровані документи загальним обсягом 56174 зображення та ін.

Сьогодні найбільша бібліотека України надає вільний доступ до своїх ресурсів не лише для всіх регіонів країни, але й світу. Онлайновий інформаційний комплекс баз даних НБУВ, доступний користувачам, має 66 баз даних, 7,87 млн записів; понад 1,38 млн повних текстів. До порталу НБУВ у 2023 р. було здійснено 15,7 млн сеансів, з них: звернень до вебматеріалів – 620 млн, переглядів вебсторінок – 20,9 млн, завантажень повнотекстових ресурсів – 356 млн файлів.

Кількість віддалених користувачів з унікальними ір-адресами становила 3,6 млн, а загальна середньодобова кількість сеансів звернення до ресурсів вебпорталу НБУВ досягла 52 тис.

Серед інформаційних новацій НБУВ – бібліотечна цифрова платформа ResearchUA, орієнтована на розвиток електронної дослідницької інфраструктури України та формування всеукраїнського цифрового наукового простору, а саме, акумуляцію, інтеграцію, ефективне використання і входження наукових електронних інформаційних ресурсів України до сучасних світових цифрових комунікацій (<http://research.nbuv.gov.ua/>).

ЛННБ України ім. В. Стефаника надає користувачам широкий спектр послуг для роботи з електронними документами, зокрема доступ до цифрових колекцій установи. Станом на 01.01.2024 р. в АБІС Alerph представлено 10 назв цифрових колекцій: Наукові видання ЛННБ України ім. В. Стефаника; Стефаникіана; Електронні ресурси; Електронна версія періодики; Архів НТШ з Національної бібліотеки Польщі у Варшаві; Книжкові електронні видання; Ярослав Дашкевич; Книжкова колекція Дмитра Бучинського; Колекція «Реабілітована книга»; Книжкова спадщина НТШ (1874–1913). Для ефективнішого та повнішого інформування користувачів електронна інфраструктура бібліотеки поповнилася сторінками «Ресурси і фонди», «Цифрові колекції», «Електронні ресурси», сформовано електронну деревовидну базу даних «Українська журналістика в іменах», до якої увійшли 10 478 імен діячів української преси ХІХ–ХХ ст. [10].

Важливу наукову місію популяризації в інформаційному просторі здобутків української історичної науки здійснює Інститут історії України НАН України, на вебсайті якого представлено понад 10 тис. документів, зокрема, електронні версії «Енциклопедії історії України» у 10 томах (14 книгах), електронні джерела та електронний корпус публікацій документів і пам'яток становить 3655 видань; електронні републікації – 2796 видань; електронний каталог – понад 25 тис. бібліографічних записів. Серед електронних видань – археографічні публікації, альманахи, наукові збірники, колективні та індивідуальні монографії, брошури, підготовлені як ученими самого Інституту, так і інших наукових установ, закладів вищої освіти з усіх регіонів України. Вчені Інституту історії України підготували 22 томи хронологічного довідника «Україна. Хроніка ХХ ст.» (2004–2010) у вигляді бази даних зі зручною системою навігації, видали фундаментальну працю «25 років незалежності: нариси історії творення нації та держави», в якій запропоновано новий погляд на історію України після 1991р. Складові сучасної повномасштабної агресії Росії проти України, особливості попередніх російсько-українських збройних протистоянь та їхні міжнародні виміри представлені у виданні «Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини. Діалоги з істориками» (у 3 книгах 2022–2023).

Зі здобуттям Україною державної незалежності та відкриттям доступу до архівних документів зростає інтерес до історії академічної науки, наукові установи готують низку видань, присвячених ювілеям своїх установ, діяльності видатних вчених, здобуткам української науки. З метою надання доступу до документної спадщини України, вивчення архівних документів колективом Інституту архівознавства НБУВ здійснюється наукове опрацювання джерельної й археографічної баз, інформаційних архівних комплексів з діяльності НАН України та її установ під загальною назвою «Історія Національної академії наук України: документи і матеріали» Загалом, за роки незалежності видано

16 книг (починаючи з сьомої вони готуються у двох частинах). У 2023 р. підготовлено чергове наукове видання «Історія Національної академії наук України. 1961–1965: Ч. 2. Додатки».

Важливу роль у науково-інформаційному забезпеченні відіграє видавнича діяльність та її координаційний орган – Науково-видавнича рада НАН України, яка здійснює науково-методичний супровід видавничої діяльності, моніторинг представлення наукової продукції Академії. За ініціативи Науково-видавничої ради НАН України та академічних видавництв, були започатковані видавничі проекти: «Наукова книга», «Наукові переклади», «Наука для всіх», «Наукова книга. Молоді вчені», «Українська наукова книга іноземною мовою». Найдавнішим і наймасштабнішим є проект «Наукова книга» (з 2001 р.), за період функціонування якого було випущено 537 назв книг загальним тиражем 155 тис. примірників. Проекти «Наукова книга. Молоді вчені» і «Українська наукова книга іноземною мовою» (з 2009 р.), їхній загальний внесок у репертуар видань НАН України становить 78 і 62 книги, а загальний тираж 15,3 і 13,6 тис. примірників відповідно. У рамках програми «Наука для всіх» (реалізується з 2005 р.) випущено 25 назв книг з різних галузей знань загальним тиражем 8,8 тис. примірників Сукупний внесок ДП «Науково-виробниче підприємство «Видавництво «Наукова думка» НАН України» і ВД «Академперіодика» НАН України у випуск наукових монографій за 2014–2022 рр. становить 3640 назв [18]. Згідно з розпорядженнями Президії НАН України, вся виготовлена продукція безкоштовно поповнює фонди бібліотек наукових установ, а також спеціалізованих бібліотек і закладів вищої освіти.

Як зазначив Голова Науково-видавничої ради, академік НАН України Я. С. Яцків, після здобуття Україною незалежності значно зросла кількість вітчизняних видань, одночасно збільшилась і кількість наукових статей українських вчених у зарубіжних виданнях. Науково-видавнича рада НАН України від 2004 р. оприлюднює на власному вебресурсі постійно оновлювані каталоги книжкових і періодичних видань. Зокрема, перший каталог періодичних видань НАН України містив відомості про 100 назв, останній же налічує 279 назв журналів і збірників. Він існує не лише у вигляді друкованого видання, а й регулярно оновлюваної бази даних [24].

Інформаційному забезпеченню сприяє і видавнича діяльність наукових установ НАН України. Зокрема, у 2023 р. установи НАН України видали 387 назв наукових книг, з них 278 монографій і 109 збірників наукових праць, у т. ч. 274 назви навчальної, довідкової, енциклопедичної, художньої та науково-популярної літератури. Завдяки видавничій діяльності установ НАН України НБУВ продовжує підтримувати міжнародний документообмін з 527 партнерами у 58 країнах світу. У 2023 р. шляхом міжнародного документообміну надійшло 3027 прим. зарубіжних документів. З них до фондів НБУВ передано 2295 прим., до фондів бібліотек наукових установ НАН України – 732 прим. видань [11].

Великий інформаційний потенціал зосереджено і в академічних музеях. Музеї – найдавніші збирачі і носії інформації, що володіють багатющими фондами. Серед установ НАН України, які заслужили світову славу, відзначаються Національний науково-природничий музей (2,5 млн од. зб.), Державний природознавчий музей м. Львів (400 тис. од. зб.), Одеський археологічний музей (170 тис. од. зб.), Національний історико-археологічний заповідник «Ольвія» с. Парутине, Миколаївської обл. (колекції старожитностей: музей лапідарія

понад 800 од. зб., музей кераміки – 465 од. зб.), археологічні музеї Інституту археології (7072 оригінальних експонатів) і Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича (350 тис. артефактів), музей етнографії та художнього промислу Інституту народознавства (100 тис. од. зб.), Опішнянський керамологічний музей Інституту народознавства (57 тис. од. зб.). Академічні музеї – справжнє національне надбання. У них зберігаються, науково описуються і пропагуються унікальні артефакти, що свідчать про багату історію, мову, культуру, природу України. Як правило, в музеях зберігаються також унікальні документи архівного та бібліотечного профілю (актові документи, творчі рукописи, рукописні книги, стародруки, рідкісні видання тощо), але, на відміну від архівів і бібліотек, до завдань музеїв не входить масове комплектування фондів цими документами [4].

У складі установ Академії функціонують потужні науково-дослідні об'єкти зосередження пам'яток нематеріальної культурної спадщини, що мають статус національного надбання. Як наголосив директор Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України М. Г. Жулинський, фонд рукописної спадщини на сьогодні є одним із найбільших і найбагатших літературних архівів України, де зібрано 280 персональних фондів та фондів установ і організацій літературно-мистецького профілю, понад 133 тис. одиниць зберігання особливо цінних пам'яток писемності (зокрема й рукописів XIV ст.), який сьогодні потребує реалізації давно вже планованого проєкту з будівництва «Шевченківського дому» [5].

Архівні фонди рукописів Інституту мистецтвознавства фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського налічують 26,9 тис. одиниць збереження (містять близько 3 млн архівних аркушів), 62 особових фондів видатних науковців, наукових установ, товариств, а також 2118 одиниць зберігання фонозаписів на плівках, касетах, дисках та інших носіях, у т. ч. 270 на воскових валиках. Результатом культурознавчих досліджень цієї установи є формування унікального зводу фольклорно-етнографічних наративів – «Корпусу фольклорно-етнографічних матеріалів» – опубліковано 10 томів; «Історія українського мистецтва» – 5 томів; «Регіонально-жанрової антології українського музичного фольклору» – 4 томи; нотних записів української пісенності з різних областей України – 11 томів; «Церковне мистецтво України» – 3 томи та низку анотованих альбомів сакральної малярської спадщини тощо [19]. Науковці установи здійснили понад 30 фольклорно-етнографічних і мистецтвознавчих експедицій з фіксації та документування реалій соціокультурного повсякдення часів воєнного лихоліття. Результатом проведених польових досліджень став укладений і підготовлений до друку перший том «Усної історії часів воєнного лихоліття» (обсягом 45 друк. арк.).

Одним із пріоритетних напрямів науково-інформаційної діяльності є інформаційно-аналітичне забезпечення органів державної влади і управління, управлінських структур усіх рівнів. Новим інформаційним ресурсом, що отримав динамічний розвиток у період незалежності стали національні доповіді, в яких визначено складові та пріоритети політики інтеграції українського суспільства, досліджено сучасний стан і перспективи нового етапу цивілізаційного розвитку України, запропоновано механізми законодавчого та політико-управлінського забезпечення євроатлантичного вектора нашої держави. Зокрема, національні доповіді: «Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015» (2010) «Україна як цивілізаційний суб'єкт історії та сучасності» (2020); «Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз»

(2022); «Збереження і розвиток України в умовах війни та миру» (2024), підготовлені фахівцями Академії, вони визначили пріоритетні напрями й етапи реалізації стратегії національної стійкості України, а також ключові засади повоєнного відродження країни.

Упродовж останніх років суттєво зросла кількість прогностичних та інформаційно-аналітичних документів, підготовлених підрозділами НБУВ – Службою інформаційно-аналітичного забезпечення, Фондом Президентів України, Національною юридичною бібліотекою. У 2023 р. здійснювалася підготовка 7 найменувань інформаційно-аналітичних журналів та бюлетенів, загалом було видано 427 випусків. Цією інформацією щорічно забезпечувалися понад 3 тис. абонентів.

Створений у період незалежності Інститут всесвітньої історії НАН України регулярно готує аналітичні й прогностичні матеріали для органів державної влади з питань міжнародних відносин, розпочав видання багатотомної енциклопедії «Країни світу і Україна». Фахівці Інституту соціології НАН України створили величезний соціологічний архів, де міститься багато різної інформації для дослідників, громадських організацій, ЗМІ та владних структур, презентували нове видання «Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023». У сукупності аналітичні, прогностичні, концептуальні напрацювання соціогуманітарних установ Академії утворили потужну інформаційну базу знань для науково-інформаційного забезпечення прогресивних перетворень в українському суспільстві.

Суттєвою рисою періоду незалежності України стало започаткування нових наукових напрямів соціогуманітарних досліджень, розширення мережі наукових установ цього профілю. Український мовно-інформаційний фонд (далі – УМІФ) має значні напрацювання щодо створення інтелектуальних цифрових мовно-інформаційних систем загальнодержавного рівня. Вони орієнтовані на забезпечення законотворчого процесу, зокрема на створення Державного тезаурусу України, Державного інформаційно-лінгвістичного корпусу нормативно-правових актів України, Системи міжмовної адаптації нормативно-правових документів [23]. Серед напрацювань УМІФ найпопулярнішим є електронний словник української мови – інтегрована лексикографічна система «Словники України» (генеральний реєстр якої становить приблизно 261 тис. слів). Другим важливим проектом цієї установи є «Словник української мови у 20 томах». У 2023 р. видано 14-й том словника, а його відповідний електронний варіант розміщено у вільному доступі на сайті Українського лінгвістичного порталу.

Продовжується накопичення первинних дослідницьких даних е-науки, їх обробка та надання користувачам у грид-кластерах Головної астрономічної обсерваторії, Інституту кібернетики ім. В. М. Глушкова, Інституту теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова, Національного наукового центру «Харківський фізико-технічний інститут». В Інституті кібернетики ім. В. М. Глушкова створено перший в Україні електронний архів препринтів НАН України – важливу складову інфраструктури відкритої науки НАН України, інтегровану з іншими через єдине вікно входу. <https://arxiv.nas.gov.ua/index.php/arxiv/about/aboutThisPublishingSystem>.

Сьогодні вирішальною умовою створення національного інформаційного простору є багатоаспектна взаємодія наукових установ з бібліотеками, архівами, музеями, закладами вищої освіти та різними профільними професійними організаціями. З цією метою об'єднуються зусилля науковців для ресурсного напов-

нення академічного сегмента інтернет-середовища та формування консолідованого електронного ресурсу. Зокрема, Реферативна база даних «Україніка наукова», започаткована 1998 р. НБУВ та Інститутом проблем реєстрації інформації в рамках корпоративного проєкту НАН України на сьогодні є єдиною вітчизняною загальнодоступною універсальною базою даних, що містить інформацію про наукові публікації з усіх галузей знання. Більш ніж за 20 років свого існування УРЖ став невід'ємною частиною інформаційного забезпечення наукових досліджень, засобом інформування про результати наукової діяльності вітчизняних і зарубіжних учених природничих, технічних, суспільних і гуманітарних дисциплін, важливою ланкою в системі довідково-бібліографічного обслуговування різних категорій користувачів.

Взаємодія з галузевими академіями наук сприяла об'єднанню зусиль у вирішенні багатьох питань науково-інформаційного забезпечення. У 2012 р. на засіданні Ради президентів академій наук України на тему: «Проблеми розвитку міжакадемічного інформаційного обміну» було ухвалено «Пропозиції Інформаційно-бібліотечної ради НАН України щодо забезпечення організації і координації інформаційної взаємодії національних академій наук». Тема «Формування національного інформаційного простору: інтеграція й кооперація зусиль бібліотек та інформаційних центрів України» стала предметом розгляду на засіданні Міжвідомчої ради з координації фундаментальних досліджень від 3 грудня 2014 р.

Потужного розвитку набула вітчизняна енциклопедистика. Вперше за часів незалежності побачили світ, укладені за новою джерельною базою, позбавлені російських імперських стереотипів і шаблонів, багатомовні енциклопедії та довідники. Упродовж останніх десятиріч вийшло друком чимало суспільно значущих фундаментальних видань, які здобули визнання не лише в Україні, а й за її межами. Це, зокрема, «Юридична енциклопедія» (у 6 т., 1998–2004), «Історія української культури» (у 5 т., 9 книгах 2000–2013), «Енциклопедія історії України» (у 10 т., 2003–2013), «Українська мова: енциклопедія» (2004), «Етнічна та етнокультурна історія України» (у 3 т., 2005–2011), «Українська музична енциклопедія» (у 6 т., 2006–2018), «Національний атлас України» (2007), «Історія декоративного мистецтва України» (у 5 т., 2010–2018), «Енциклопедія міжнародного права» (у 3 т., 2014–2019), «Українська фольклористична енциклопедія» (у 2 т. 2019), «Наукове товариство імені Шевченка» (перший том опубліковано у 2012 -му, а 5-й у 2023 р.) та ін.

Серед енциклопедичних видань вирізняється Енциклопедія Сучасної України (ЕСУ) – алфавітна загальна енциклопедія про Україну ХХ ст. в особах, інституціях, поняттях. Започаткована Академією наук України у 2001 р., ЕСУ уже налічує 24 томи – найбільшого й найповнішого поки що українського енциклопедичного видання. У 2023 р. Інститутом енциклопедичних досліджень НАН України представлено нове електронне енциклопедичне видання «Знакові постаті українського походження у світовій цивілізації».

Нині реалізується низка нових енциклопедичних проєктів, зокрема у 2023 р. вийшли друком: перша книга чергового, 9-го, тому академічної 12-томної «Історії української літератури», тематичний том «Шевченківської енциклопедії» – «Образотворча спадщина»; 1-й том критичного видання «Тарас Шевченко у спогадах»; другий і третій томи фундаментальної семитомної «Франківської енциклопедії»; 14-й том 20-томного академічного тлумачного «Словника

української мови», і перший том енциклопедичного словника, присвяченого нашому видатному режисеру, – «Олександр Довженко: між тоталітаризмом і національною ідеєю» [6].

У зв'язку зі стрімким наповненням Інтернету електронними енциклопедичними виданнями (як онлайн-версіями, так і цифровими копіями або електронними версіями вже виданих друкованих енциклопедій) Інститутом енциклопедичних досліджень НАН України було створено «Корпус енциклопедичних видань України: бібліографічний онлайн-покажчик» який сьогодні є актуальним ресурсом як для науковців, так і загалу пересічних користувачів [8].

У новітній період суттєво розширився репертуар, жанрове розмаїття довідково-енциклопедичних видань, бібліографічних та біобібліографічних покажчиків. Відбулося становлення національної бібліографії, створено найбільшу на сьогодні національну бібліографію як реєстр видань, що належать до сфери України. Національна бібліографія є важливим практичним інструментом науково-інформаційної та бібліотечно-бібліографічної діяльності, достовірним засобом інформування світової громадськості про її інтелектуальні досягнення, реалізовані у документній формі.

Вагомим внеском в українознавчу бібліографію є видання НБУВ, це – п'ять випусків бібліографічного покажчика «Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1798–1916» та 20 випусків (24 книги) науково-бібліографічного покажчика «Книга в Україні. 1861–1917: матеріали до репертуару української книги». Фахівцями Бібліотеки підготовлено також інформаційний ресурс «Міжнародний зведений каталог-репертуар україномовної книги. 1798–1923 рр.», який вміщує бібліографічну інформацію про україномовну книгу у фондах провідних бібліотек, музеїв України та понад 200 зарубіжних бібліотек та міжнародних інформаційних центрів і налічує понад 25 тис. бібліографічних описів видань, що побачили світ у 30 країнах.

ЛННБ України ім. В. Стефаніка видала дев'ять томів бібліографії «Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.» (2006–2023), п'ять томів бібліографії (у т. ч. 3-й, 4-й та 5-й у 2-х книгах кожний) «Українська книга в Галичині, на Буковині, Закарпатті, Волині та в еміграції (1914–1939)» (2010–2018), дев'ять томів «Репертуару української книги, 1798–1916: матеріали до бібліографії» (1995–2005). Низкою наукових бібліотек України накопичено значні масиви бібліографічних даних, здійснено історико-бібліографічне узагальнення та визначення місця і ролі покажчиків змісту часописів як складової національної бібліографії України.

Бібліографія – ефективний засіб соціально-культурної комунікації, яка сприяє поширенню наукової інформації та її суспільному використанню. У згорнутому вигляді бібліографія дає уявлення про документи, приналежність їх до певної галузі, їхній зміст, тематичні напрями, обсяг. З добою незалежності суттєво збільшився репертуар назв бібліографічної продукції, з'явилася нова наукова продукція – комплексні наукові видання, які одночасно поєднують як монографічну складову, так і бібліографічний покажчик або каталог історико-культурних джерел. Зокрема, колективна монографія «Схід і Південь України: час, простір, соціум» (т. 1, 2014; т. 2: Матеріали до бібліографії, 2016) у другому томі об'єднала інформацію про монографії, збірники, матеріали наукових конференцій, довідкові, картографічні та бібліографічні видання, що висвітлюють історичні процеси державотворення, суспільно-політичного і соціально-економічного розвитку, еволюцію науково-

освітньої і культурної сфери Півдня і Сходу України. Монографія фахівців НБУВ «Українська революція очима бібліографії» (2022 р.) та науково-бібліографічне видання «Українська революція і державність (1917–1921)» у 2-х книгах (2024), за визначенням рецензентів, є помітною подією не лише у зв'язку з відзначенням 100-річчя національно-визвольних змагань українського народу, але й з огляду на необхідність всебічного вивчення, аналізу та узагальнення великої кількості різнопланових, несистематизованих і маловідомих широкій читацькій аудиторії бібліографічних видань, створення цілісної й всеохоплюючої картини бібліографічного забезпечення цієї теми [1].

Вітчизняними бібліотекознавцями активно розробляється і галузева бібліографія. Зокрема, співробітники Науково-інформаційного відділу Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка видали бібліографічні покажчики: «Нова генерація» (1927–1930): хронологічний та систематичний покажчики змісту журналу» (2021); «Гарт» (1927–1932): хронологічний та систематичний покажчики змісту журналу» (2022); Леся Українка: до берега «Свободи» (літературно-бібліографічне дослідження) (2022); «Плуг. 1922.1928–1932. Плужанин. 1925–1927: хронологічний та систематичний покажчики змісту журналів» (2023) та ін. Професійно укладені, вони є важливими, змістовними та інформативними науково-бібліографічними дослідженнями, літописом української періодики і бібліографії, часткою самобутньої історії та культури української нації [3].

Важливими виданнями з популяризації української науки, формування позитивного іміджу установи, її наукових напрямів та шкіл, представлення вагомих здобутків учених є біобібліографія. Цьому виду бібліографії приділяється належна увага в Академії ще з 1968 р., відповідно до започаткованого нею проекту «Бібліографія вчених АН УРСР» (з 1992 р. – «Біобібліографія вчених України»). Як зазначають фахівці, за весь проаналізований період (1974–2020 рр.) налічується приблизно 200 біобібліографій учених Академії, з них у ВД «Академперіодика» побачило світ 38 видань [2].

Крім того, у серії «Біобібліографія вчених України» видано ґрунтовні покажчики: «Науковці України ХХ–ХХІ століть: метабібліографія» (2010, Інститут енциклопедичних досліджень НАН України); «Українські персональні бібліографічні покажчики (1856–2013)» (2015, НБУВ); «Засновки і президенти Національної академії наук України: біобібліографічні матеріали» (2021, НБУВ). 2023 р. ЛННБ України ім. В. Стефаника опубліковано черговий том багатотомного видання «Часопис «Діло» (Львів, 1880–1939): матеріали до біобібліографістики» (т. 8: 1923–1930 рр.), який містить біобібліографічні матеріали про понад чотири тисячі відомих, малознаних і забутих представників українства та інших національностей, долі яких пов'язані з Галичиною. В Інституті української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України побачило світ видання «Сіячі. Українські інтелектуали, які пробудили ідею незалежності» (2023), що містить інтелектуальні біографії визначних українських істориків-мислителів другої половини ХІХ – початку ХХІ ст., які підготували ідейні основи для здобуття Незалежності України.

Запитуваним серед користувачів НБУВ є оригінальний вітчизняний інформаційний продукт, відкритий в основній своїй частині для вільного доступу – «Український національний біографічний архів» (далі – УНБА), формування якого започатковано Інститутом біографічних досліджень у 1994 р. Нині бази

даних УНБА охоплюють інформацію про майже 100 тис. відомих діячів України, які пішли з життя, містять понад 7,5 тис. бібліографічних позицій про джерела біографічної інформації. До сторінок персоналій діячів минулого під'єднано близько 97 тис. повнотекстових документів, а також понад 3,6 тис. персональних бібліографічних покажчиків.

Загальноакадемічними проєктами, присвяченими ювілеям В. І. Вернадського (2013 р.), Т. Г. Шевченка (2014 р.), М. С. Грушевського (2016 р.), А. Ю. Кримського (2020), Г. С. Сковороди (2022 р.), були видання книжкових серій, енциклопедій, бібліографій, створення меморіальних електронних колекцій. Результатом дослідження спадщини В. І. Вернадського стало десятитомне зібрання вибраних праць академіка (у 16 книгах) підготовлене спільно Академією наук і НБУВ, робота над яким триває й сьогодні. Це величезний за обсягом і різноманітний за своїм наповненням та місцезнаходженням матеріал: праці Вернадського, документи про його наукову, викладацьку, організаційну та громадську діяльність, листування тощо. Нині завершується нове науково-довідкове видання «В. І. Вернадський і Україна: діяльність, оточення, зв'язки, пам'ять: довідник», яке всебічно висвітлює діяльність вченого у різних сферах знань [22].

До ювілеїв Тараса Григоровича Шевченка Інститутом літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України було видано 6-томне, потім 10-томне академічне зібрання творів Тараса Шевченка і останнє, найповніше, зібрання його творів у 12 томах, що вийшло друком до 200-річного ювілею Кобзаря. Унікальним за своїм науковим і культурним значенням став Шевченківський портал, створений спільними зусиллями Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України і Національного центру «Мала академія наук». На науково-інформаційному порталі НБУВ створено меморіальну електронну колекцію «Т. Г. Шевченко», в якій зібрано та представлено понад 1300 інформаційних ресурсів Інтернету (електронні бібліотеки, довідкові ресурси, відомості про музеї, заповідники, пам'ятні місця, фото- та відеоматеріали тощо), пов'язаних із життям і діяльністю поета. Вагомим результатом наукових досліджень НБУВ є фундаментальні наукові видання «Тарас Григорович Шевченко: бібліографія видань творів 1840–2014» (2014) і «Тарас Григорович Шевченко: бібліографія бібліографії видань творів та літератури про нього» (2018), які з максимальною повнотою розкривають бібліографічні дані окремих видань творів Шевченка мовою оригіналу і в перекладах 66-ма мовами світу.

Невід'ємною складовою інформаційної діяльності НАН України є науково-технічна пропаганда, поширення знань, представлення читачьому загалу нових винаходів і технологій, академічних видань. Організують і координують цю справу Прес-центр Академії, Експозиційний центр «Наука» за активної участі багатьох наукових установ. Важливою подією 2023 р. стала виставка-презентація оборонних досліджень і розробок (197 найменувань від 43 установ НАН України), яка проходила з 29 травня по 8 червня 2023 р. у приміщенні Інституту електрозварювання ім. Є.О. Патона. У грудні 2023 р. на майданчику UNESCO у Парижі вчені-археологи взяли участь у заході «Культурна спадщина постраждалої від війни України», де розповіли про втрати музеїв і музейних колекцій Луганської, Донецької, Херсонської, Запорізької областей та руйнування археологічних пам'яток на півдні і сході України у зоні бойових дій, катастрофічні наслідки підризу дамби Каховської ГЕС. Популяризації науки сприяє і програма «Про науку. Компетентно», що виходить на ютуб-

каналі НАН України, яка здобуває дедалі більшу популярність серед молодих науковців.

У зв'язку з упровадженням нових технологій значно розширилася та активізувалася виставкова діяльність бібліотек. Електронні та банерні виставки стали плановими і надважливими, адже вони сприяють задоволенню потреб користувачів у розширенні доступу до великих обсягів значущої інформації, забезпечують пропаганду наукових здобутків НАН України. Щорічно НБУВ представляє приблизно 150 виставок нових надходжень, 100 тематичних виставок та понад 140 електронних виставок на порталі Бібліотеки. Одним із ключових завдань, які нині успішно вирішує НБУВ є вдосконалення палітри електронних засобів наукових комунікацій, зокрема електронних виставок, яких на порталі НБУВ уже понад 800. Працівники ЛННБ України ім. В. Стефаника лише у 2023 р. представили 61 тематичну експозицію книжкових виставок, на яких було репрезентовано 6 324 документи, зокрема плернерну виставку, присвячену 150-річчю Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ).

Серед заходів із популяризації науки в суспільстві одним із найпопулярніших і наймасовіших є щорічний Фестиваль науки, який перетворився з академічного у загальнодержавне свято. Це масштабний загальнодержавний проєкт, засновником якого у 2007 р. стала Національна академія наук України, проводиться спільними зусиллями всіх державних національних академій наук і вищих навчальних закладів <https://www.nas.gov.ua/festival/about/Pages/default.aspx?Year=2024>.

Знанневий фонд Академії формується на всіх носіях і у всіх її видах – рукописна, друквана, аудіо та відеопродукція, а нині до цих зібрань додається ще й цифрова продукція. В інститутах ботаніки ім. М. Г. Холодного, зоології ім. І. І. Шмальгаузена, історії України, літератури ім. Т. Г. Шевченка, сходознавства ім. А. Ю. Кримського, Головної астрономічної обсерваторії бібліотекарі спільно з науковцями забезпечили оцифрування української періодики 1920–1930-х років. В Інституті фізики конденсованих систем НАН України оцифровано понад 300 препринтів, які видаються з 1991 р. та індексовані в базі даних ISI Web of Knowledge. За підтримки Українського культурного фонду ЛННБ України ім. В. Стефаника у 2023 р. реалізовано грантовий проєкт «Книжкова спадщина Наукового товариства імені Шевченка (1874–1913): цифрова колекція», спрямований на забезпечення збереженості оригіналів рідкісних та цінних видань з книжкової спадщини НТШ періоду 1874–1913 рр., та введення їх у широкий науковий та культурний обіг.

Цифровізація означає перехід людства до нового типу грамотності, культури, технологій. Це процес упровадження в усі сфери життя цифрових приладів, технологій, сервісів. Технологія оцифрування є дієвим інструментом збереження та захисту книжкових пам'яток, відкриває шлях до їх безперешкодного просування в сучасному інформаційному просторі [15]. У багатьох академічних установах реалізуються окремі програми та проєкти зі створення цифрових колекцій документів як історико-культурних фондів (страхових копій), так і сучасних видань (на договірній основі з авторами чи власниками авторських прав). Але цей процес відбувається досить спонтанно, академічні інституції не координують своїх дій, відсутня державна концепція та державна фінансова підтримка означеної діяльності.

Установами НАН України підготовлено наукові та аналітичні видання з цього важливого напрямку діяльності. Зокрема, НБУВ опубліковано аналітичну

дповідь «Цифрові бібліотечні продукти і послуги в інформаційному забезпеченні державного розвитку» (2023). Інститутом держави і права імені В. М. Корецького видано монографію «Соціально-трудова права і виклики цифровізації» (2023), в якій розкрито питання електронного документообігу як способу цифрової організації праці.

Майбутнє інформаційних служб та інформаційного забезпечення залежить від ступеня і темпів освоєння цифрової культури за умов збереження при цьому кращих досягнень культури друкованого слова. Особлива відповідальність у цій справі лежить на національних академічних бібліотеках, які концентрують у своїх фондах величезну наукову та культурну спадщину, формують загальнонаціональні інформаційні ресурси науки [17].

В умовах воєнного стану перед НАН України гостро постали питання збереження національного культурного надбання, шляхи вирішення яких чітко окреслені у постановах та розпорядженнях Президії НАН України, зокрема «Українська державність: історичні ретроспекції, сучасні загрози та виклики» (від 31.08.2022 р. № 246) «Національна культурно-мистецька спадщина: проблеми збереження та академічної наукової презентації» (від 17.05.2023 р. № 194) та ін.

Наукові установи Національної академії наук України проводять дослідження, вивчають вплив воєнних дій на різні галузі науки і техніки, здійснюють інтернет-анкетування українців щодо особливостей їхньої поведінки у ході війни. Видано низку монографій та збірників наукових праць, присвячених темі повномасштабного збройного вторгнення Російської Федерації в Україну. Серед них: «Вторгнення. 2022. Широкомасштабна агресія Росії проти України», «Незасвоєні уроки: 1917–1991» (Інститут історії України); «Російсько-українська війна: антропологічні виміри», «Вітчизняна гуманітаристика в контексті повоєнного відновлення України та актуальних питань реформування НАН України» (Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології НАН України); «Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика» (Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України); «Правотворення і правотворчість в умовах воєнного стану та миробудівництва» (Інститут держави і права НАН України), «Адаптивні зміни політичного поля України в умовах війни» (Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень НАН України). У Центрі гуманітарної освіти НАН України презентовано видання «У пошуках Свободи» – історіософія української культури від найдавніших часів і до наших днів.

Органам державної влади, заінтересованим міністерствам і відомствам було надіслано низку аналітичних матеріалів з пропозиціями та рекомендаціями щодо протидії російській агресії в інформаційній сфері, шляхів реінтеграції Донбасу, Криму в політико-правовий і соціокультурний простір України та ін. Національний центр «Мала академія наук України» МОН України і НАН України підготували і надіслали до Секретаріату ЮНЕСКО звіт «Аналіз шкоди сектору української науки від війни та її наслідків», створили інформаційно-аналітичну вебплатформу як базу для відображення актуальних результатів моніторингу та оцінки рівня збитків за різними напрямками. Український мовно-інформаційний фонд НАН України і Центральний науково-дослідний інститут озброєння та військової техніки Збройних Сил України сформували базу даних, яка містить понад 70000 персоналій російських військовослужбовців країни-агресора, які скоїли злочини на території України. Міністерству культури та інформаційної

політики України, Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики фахівці Інституту соціології НАН України направили дослідження «Українська аудиторія після початку великої війни: зміни у медіаспоживанні та індексі медіаграмотності».

Фонд Президентів України НБУВ видав 52 випуски інформаційно-аналітичних бюлетенів: «Діяльність Президента України в умовах російсько-української війни» та «Путівник змін у безпековому та правоохоронному законодавстві України: виклики воєнного стану». На інформаційно-аналітичному ресурсі Національної юридичної бібліотеки в базі даних «Біженці та вимушено переміщені особи» розміщено понад 500 систематизованих та упорядкованих матеріалів. Нові напрями роботи бібліотек, зокрема їхня волонтерська діяльність в умовах війни, знайшли відображення у тематичних збірниках наукових праць НБУВ [11].

Допомога зі збереження історико-культурної спадщини стала одним із проявів солідарності з Україною цивілізованого світу. Вона продемонструвала високу згуртованість та консолідацію сил міжнародних наукових співтовариств. В Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України опубліковано колективну монографію «Міжнародна підтримка України у період російсько-української війни», де охарактеризовано рівень підтримки міжнародними організаціями України в умовах збройної агресії Російської Федерації. Питання міжнародної підтримки українських бібліотек широко висвітлюються на сторінках «Бібліотечного вісника» у рубриці «Наука та бібліотечна справа в умовах воєнного стану в Україні».

Попри воєнні дії бібліотечно-інформаційний комплекс НАН України продовжує активну діяльність щодо інформаційного забезпечення науковців та різних категорій користувачів, запровадивши широкий спектр дистанційних форм і методів обслуговування. За цих складних обставин її науковці створили значну кількість нових видань та перспективних науково-технічних розробок, про які йдеться у «Звіті про діяльність Національної академії наук України у 2023 році».

Висновки У період незалежності в установах НАН України напрацьовано потужну науково-інформаційну базу, яка сприяє введенню в науковий обіг великої кількості нових документів, видань та програмних продуктів. Аналітичні, прогностичні, концептуальні напрацювання соціогуманітарних установ Академії утворили інформаційну базу знань для науково-інформаційного забезпечення прогресивних перетворень в українському суспільстві. За цей період у НАН України сформовано електронні бібліотеки та бази даних, що відображають широке різноманіття багатьох видів та типів документів. Особливий захист, зберігання та введення у науковий і культурний обіг отримали найцінніші документи, що становлять національне надбання. Створено найбільшу на сьогодні національну бібліографію як реєстр видань, що належать до сфери Україніки. Подальший розвиток отримали галузева бібліографія та біобібліографія. Побачили світ, укладені за новою джерельною базою, позбавлені російських імперських стереотипів і шаблонів, багатомовні енциклопедії та довідники. Значно розширилася та набула нових форм представлення у мережі Інтернет електронна виставкова діяльність. Розбудовано сучасні системи розкриття та виявлення знань, які забезпечені складними семантичними інструментами, створено нові моделі і засоби надання інформаційних послуг у сервіс-орієнтованих бібліотечних

системах. Результати наукових досліджень документних ресурсів та стану інформаційного забезпечення в НАН України визначили основні тенденції і перспективи його подальшого функціонування, можливості перетворення окремих інформаційних підрозділів на ефективні інформаційно-технологічні центри, які відповідатимуть світовим вимогам інформаційної підтримки наукових досліджень, завданням утвердження інноваційної моделі функціонування науки.

Список бібліографічних посилань

1. Антонюк Т. Метабібліографія Української революції 1917–1921 рр. – вагоме історичне дослідження. *Бібліотечний вісник*. 2023. № 2. С. 98–101. DOI: <https://doi.org/10.15407/bv2023.02.072>
2. Болкотун З. А., Канищева В. М. Наукові напрацювання та творчий спадок вітчизняних науковців в академічній серії «Біобібліографія вчених України». *Наука України у світовому інформаційному просторі*. 2020. Вип. 17. С. 90–106. DOI: <https://doi.org/10.15407/akademperiodyka.422.090>
3. Добко Т. В., Шкаріна В. А. Показчики змісту українських часописів – складова національної бібліографії України. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2019. № 3. С. 6–14. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.3.2019.187859>
4. Дубровіна Л., Киридон А., Матяш І. Архіви, бібліотеки, музеї – джерельна основа національної пам'яті, культурної спадщини України. *Бібліотечний вісник*. 2017. № 1. С. 1–3. URL: http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2017_1_3
5. Жулинський М. Г. Рукописні фонди Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України – основа академічних науково-критичних та енциклопедичних видань. *Вісник НАН України*. 2023. № 6. С. 56–61. DOI: <https://doi.org/10.15407/visn2023.06.056>
6. За підсумками року. Інтерв'ю з Президентом НАН України, академіком А. Г. Загороднім. *Вісник НАН України*. 2024. № 1. С. 3–8. DOI: <https://doi.org/10.15407/visn2024.01.003>
7. Інформаційно-бібліотечна рада Національної академії наук України: історія діяльності, документи і матеріали / НАН України ; Інформ.-бібл. рада НАН України ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; авт.-упоряд.: А. А. Свобода, Г. І. Солоіденко, Т. Л. Кулаковська ; відп. ред. О. С. Онищенко. Київ, 2013. 140 с.
8. Корпус енциклопедичних видань України: бібліографічний онлайн-показчик [вебсайт] / укл. М. Г. Железняк, О. С. Іщенко та ін. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2023. DOI: <https://doi.org/10.37068/b/cuebi>
9. Кулаковська Т. Л. Розвиток науково-інформаційної діяльності НАН України: пріоритети і перспективи. *Бібліотечний вісник*. 2005. № 3. С. 17–25. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0000867965>
10. Мельник-Хоха Г., Мудроха В. Електронна інфраструктура Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаніка. *Бібліотечний вісник*. 2023. № 2. С. 7–17. DOI: <https://doi.org/10.15407/bv2023.02.007>
11. Науково-інформаційне забезпечення. *Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2023 році*. Київ : Академперіодика, 2024. С. 508–514.
12. Науково-інформаційна та видавнича діяльність НАН України. *Національна академія наук України (1918–2018). До 100-річчя від дня заснування*. Київ : Академперіодика, 2018. С. 199–202.
13. Немошкаленко В. До проблеми формування національної інформаційної бази. *Бібліотечний вісник*. 1998. № 3. С. 14–16.
14. Онищенко О., Солоіденко Г., Свобода А. Внесок Інформаційно-бібліотечної ради НАН України у розбудову академічної науково-інформаційної системи. *Бібліотечний вісник*. 2011. № 2. С. 34–42. URL: http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2011_2_7
15. Онищенко О. Проблеми адаптації бібліотек до умов цифрової культури. *Бібліотечний вісник*. 2015. № 6. С. 3–7. URL: http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2015_6_3
16. Онищенко О. Бібліотека і «цифрове» покоління: нова ситуація – нові форми роботи. *Бібліотечний вісник*. 2016. № 5. С. 3–6. URL: http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2016_5_3
17. Онищенко О. Цифровізація – стратегічний шлях розвитку бібліотечної сфери. *Бібліотечний вісник*. 2021. № 4. С. 3–9. DOI: https://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2021_4_3
18. Радченко А. І., Діденко Ю. В. Внесок загальноакадемічних проєктів у поповнення фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського книжковими виданнями наукових установ НАН України у період 2020–2023 рр. *Робота бібліотек наукових установ Національної*

академії наук України у 2022 р. 2023. Вип. 28. С. 55–59. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/eg-0004196>

19. Скрипник Г. А. Національна культурно-мистецька спадщина: проблеми збереження та академічної наукової презентації. *Вісник НАН України*. 2023. № 7. С. 61–66. DOI: <https://doi.org/10.15407/visn2023.07.061>

20. Сокур О., Клименко О. Інформаційно-комунікаційна діяльність бібліотечної мережі Національної академії наук України в системі наукових комунікацій : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2022. 244 с.

21. Солоіденко Г. І. Роль громадських та самоврядних органів в управлінні бібліотечною діяльністю. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2011. Вип. 29. С. 21–33. URL: https://nbuv.gov.ua/UJRN/nprnbuimviv_2011_29_5

22. Спадщина Вернадського працює на майбутнє. *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського*: офіс, вебпортал. 2023. URL: <https://www.nbuv.gov.ua/node/6135>

23. Широков В. А. Лінгвістичні виміри проблем національної безпеки та оборони України. *Вісник НАН України*. 2024, № 1. С. 56–71. DOI: <https://doi.org/10.15407/visn2024.01.056>

24. Яцків Я. С. Наукова періодика НАН України: на порозі змін. *Вісник НАН України*. 2024. № 2. С. 59–67. DOI: <https://doi.org/10.15407/visn2024.02.059>

References

1. Antoniuk, T. (2023). Metabibliografія Ukrainiskoi revoliutsii 1917–1921 rr. – vahome istorychne doslidzhennia [Metabibliography of the Ukrainian Revolution of 1917–1921 – a significant historical study]. *Bibliotechnyi Visnyk*, 2, 98-101. DOI: <https://doi.org/10.15407/bv2023.02.072> [In Ukrainian].

2. Bolkotun, Z. A., & Kanishcheva, V. M. (2020). Naukovi napratsiuvannia ta tvorchyi spadok vitchyznianskykh naukovtsiv v akademichnii serii "Bibliografія vchenykh Ukrainy" [Scientific work and creative heritage of domestic scientists in the academic series "Bibliography of scientists of Ukraine"]. *Science of Ukraine in the Global Information Space*, 17, 90-106. DOI: <https://doi.org/10.15407/akademperiodyka.422.090> [In Ukrainian].

3. Dobko, T., & Shkarina, V. (2019). Pokazhchyky zmistu ukrainskykh chasopysiv – skladova natsionalnoi bibliografii Ukrainy [Contents indexes of Ukrainian periodicals – an integral part of the national bibliographic system of Ukraine]. *Library Science. Record Studies. Informology*, 3, 6-14. [In Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.3.2019.187859>

4. Dubrovina, L., Kyrydon, A., & Matiash, I. (2017). Arkhivy, biblioteky, muzei – dzherelna osnova natsionalnoi pamiaty, kulturnoi spadshchyny Ukrainy [Archives, libraries, museums are the source of national memory and cultural heritage of Ukraine]. *Bibliotechnyi Visnyk*, 1, 1-3. Retrieved from http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2017_1_3 [In Ukrainian].

5. Zhulynskiy, M. H. (2023). Rukopysni fondy Instytutu literatury im. T. H. Shevchenka NAN Ukrainy – osnova akademichnykh naukovo-krytychnykh ta entsyklopedychnykh vydan [Manuscript collections of the Shevchenko Institute of literature of the Nas of Ukraine – the basis of academic, scientific-critical and encyclopedic publications]. *Visnyk of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 6, 56-61. DOI: <https://doi.org/10.15407/visn2023.06.056> [In Ukrainian].

6. (2024). Za pidsumkamy roku. Interviu z Prezydentom NAN Ukrainy akademikom A. H. Zahorodnim [The results of the year. Interview with the President of the NAS of Ukraine Academician A. G. Zagorodny]. *Visnyk of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 1, 3-8. DOI: <https://doi.org/10.15407/visn2024.01.003> [In Ukrainian].

7. Svoboda, A. A., Soloidenko, H. I., & Kulakovska, T. L. (Comps.). (2013). Informatsiino-bibliotchna rada Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy: istoriia diialnosti, dokumenty i materialy [Information and Library Council of the National Academy of Sciences of Ukraine: history of activity, documents and materials] (Onyshchenko, O. S. (Ed.)). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

8. Zhelezniak, M. H., & Ishchenko O. S. Korpus entsyklopedychnykh vydan Ukrainy: bibliografichnyi onlain-pokazhchyk [veb-sait] [Corpus of encyclopedic publications of Ukraine: bibliographic online index] [website] Kyiv: Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine. DOI: <https://doi.org/10.37068/b/cuebi> [In Ukrainian].

9. Kulakovska, T. (2005). Rozvytok naukovo-informatsiinoi diialnosti NAN Ukrainy: priorytety i perspektyvy [Development of research and information activity of the National Academy of Sciences of Ukraine: priorities and prospects]. *Bibliotechnyi Visnyk*, 3, 17-25. Retrieved from <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0000867965> [In Ukrainian].

10. Melnyk-Khokha, G., & Mudrokha, V. (2023). Elektronna infrastruktura Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteki Ukrainy imeni V. Stefanyka [Electronic infrastructure of the Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv]. *Bibliotечnyi Visnyk*, 2, 7-17. DOI: <https://doi.org/10.15407/bv2023.02.007> [In Ukrainian].
11. (2023). Naukovo-informatsiine zabezpechennia [Scientific and information support]. In *Zvit pro diialnist Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy u 2022 rotsi* [Report on the activities of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2022]. (pp. 508-514). Kyiv, Ukraine: Akadempriodyka. [In Ukrainian].
12. (2018). Naukovo-informatsiina ta vydavnycha diialnist NAN Ukrainy [Scientific information and publishing activities of the National academy of sciences of Ukraine]. In *Natsionalna akademiia nauk Ukrainy (1918–2018). Do 100-richchia vid dnia zasnovannia* [National Academy of Sciences of Ukraine (1918–2018). To the 100th anniversary of the foundation]. (pp. 199-202). Kyiv, Ukraine: Akadempriodyka. [In Ukrainian].
13. Nemoshkalenko, V. (1998). Do problemy formuvannia natsionalnoi informatsiinoi bazy [To the problem of forming a national information base]. *Bibliotечnyi Visnyk*, 3, 14-16. [In Ukrainian].
14. Onyshchenko, O., Soloidenko, H., & Svoboda, A. (2011). Vnesok Informatsiino-bibliotечноi rady NAN Ukrainy u rozbudovu akademichnoi naukovo-informatsiinoi systemy [Contribution of the Information and Library Council of the National Academy of Sciences of Ukraine to the development of the academic scientific and information system]. *Bibliotечnyi Visnyk*, 2, 34-42. Retrieved from http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2011_2_7 [In Ukrainian].
15. Onyshchenko, O. (2015). Problemy adaptatsii bibliotek do umov tsyfrovoyi kultury [Problems of adaptation of libraries to the conditions of digital culture]. *Bibliotечnyi Visnyk*, 6, 3-7. Retrieved from http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2015_6_3 [In Ukrainian].
16. Onyshchenko, O. (2016). Biblioteka i «tsyfrovo» pokolinnia: nova sytuatsiia – novi formy roboty [The library and the «digital» generation: a new situation – new forms of work]. *Bibliotечnyi Visnyk*, 5, 3-6. Retrieved from http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2016_5_3 [In Ukrainian].
17. Onyshchenko, O. (2021). Tsyfrovizatsiia – strachichnyi shliakh rozvytku bibliotечноi sfery [Digitalization is a strategic way of a library sphere development]. *Bibliotечnyi Visnyk*, 4, 3-9. Retrieved from https://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2021_4_3 [In Ukrainian].
18. Radchenko, A. I., & Didenko, Iu. V. (2023). Vnesok zahalnoakademichnykh proektiv u popovnennia fondiv Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho knyzhkovymy vydanniamy naukovykh ustanov NAN Ukrainy u period 2020–2023 rr. [Contribution of general academic projects to the replenishment of the funds of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine with book editions of scientific institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine in the period 2020–2023]. *Robota bibliotek naukovykh ustanov NAN Ukrainy u 2022 r.*, 28, 55-59. Retrieved from <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004196> [In Ukrainian].
19. Skrypnyk, H. A. (2023). Natsionalna kulturno-mystetska spadshchyna: problemy zberezhennta ta akademichnoi naukovoï prezentatsii [National cultural and artistic heritage: problems of preservation and academic scientific presentation]. *Visnyk of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 7, 61-66. DOI: <https://doi.org/10.15407/visn2023.07.061> [In Ukrainian].
20. Sokur, O., & Klymenko, O. (2022). Informatsiino-komunikatsiina diialnist bibliotечноi merezhi Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy v systemi naukovykh komunikatsii [Information and communication activities of the library network of the National Academy of Sciences of Ukraine in the system of scientific communications]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
21. Soloidenko, H. I. (2011). Rol hromadskykh ta samovriadnykh orhaniv v upravlinni bibliotечноiu diialnistiu [The role of public and self-government bodies in the management of library activities]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho.*, 29, 21-33. Retrieved from https://nbuv.gov.ua/UJRN/nbnbuimviv_2011_29_5 [In Ukrainian].
22. (2023). Vernadsky's legacy works for the future. National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi: officer. web portal. Retrieved from <https://www.nbuv.gov.ua/node/6135> [In Ukrainian].
23. Shyrokov, V. A. (2024). Lnhvistychni vymiry problem natsionalnoi bezpeky ta obrony Ukrainy [Linguistic dimensions of problems of national security and defense of Ukraine]. *Visnyk of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 1, 56-71. DOI: <https://doi.org/10.15407/visn2024.01.056> [In Ukrainian].
24. Yatskiv, Y. S. (2023). Naukova periodyka NAN Ukrainy: na porozhi zmin [Scientific periodicals of the NAS of Ukraine: on the threshold of change?]. *Visnyk of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 1, 59–67. DOI: <https://doi.org/10.15407/visn2024.02.059> [In Ukrainian].

Olexii Onyshchenko,

<https://orcid.org/0000-0003-2424-0554>,

Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine,

Head of the Information and Library Council of the National Academy of Sciences of Ukraine,

Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Halyna Soloidenko,

<https://orcid.org/0000-0002-1326-0034>,

Candidate in Historical Sciences, Senior Researcher, Leading Researcher Associate,

Department Of Scientific And Methodical Affairs,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

SCIENTIFIC AND INFORMATION PROVISION OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE DURING THE PERIOD OF INDEPENDENCE: DIRECTIONS, ACHIEVEMENTS, PERSPECTIVES

The purpose of the article to characterize the state, main directions and features of the scientific and information support of the National Academy of Sciences of Ukraine, to present a wide range of information resources prepared by the institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine during the period of independence and the Russian-Ukrainian war, to emphasize the importance of popularizing the achievements of Ukrainian science in the information space. **The research methodology** is based on the use of the principles of scientific objectivity and systematicity, the application of methods of analysis, synthesis and generalization. **The scientific novelty** the study consists in the analysis of the state of scientific and information support of the National Academy of Sciences of Ukraine over a 30-year period and the challenges caused by the Russian-Ukrainian war. The main areas of scientific and information support are highlighted in the complex, in particular, its library, bibliographic, publishing, museum and information activities, new forms of scientific communication in the electronic space are presented. Some attention is focused on the preservation of intangible cultural heritage monuments that have the status of national property, in connection with the increasing pace of digitalization and military operations on the territory of Ukraine. **Conclusions.** During the period of independence, a powerful scientific and information base was developed in the institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine, which contributed to the introduction of a large number of new documents and publications into scientific circulation. Analytical, prognostic, conceptual work of socio-humanitarian institutions of the Academy formed an information base of knowledge for scientific and information support of progressive transformations in Ukrainian society. During this period, the National Academy of Sciences of Ukraine created electronic libraries and databases that reflect a wide variety of many types and types of documents. Special protection, storage and introduction into scientific and cultural circulation were given to the most valuable documents that constitute national heritage. Today, the largest national bibliography was created as a register of publications belonging to the field of Ukrainian studies. Branch bibliography and bibliobiography received further development. Multilingual encyclopedias and reference books created according to a new source base, devoid of Russian imperial stereotypes and templates, saw the world. Electronic exhibition activity has significantly expanded and acquired new forms of presentation on the Internet. Modern knowledge discovery and discovery systems have been developed, equipped with complex semantic tools, new models and means of providing information services in service-oriented library systems have been created. The results of scientific studies of document resources and the state of information support at the National Academy of Sciences of Ukraine determined the main trends and prospects for its further functioning, the possibility of transforming individual information units into effective information technology centers that will meet the global requirements for information support of scientific research, the task of approving an innovative model of the functioning of science.

Keywords: information support of the National Academy of Sciences of Ukraine, Information and Library Council of the NAS of Ukraine, scientific and information complex of the National Academy of Sciences of Ukraine, publishing activities of institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine, bibliographic editions of the national libraries of the National Academy of Sciences of Ukraine, bibliobiography of scientists of Ukraine, encyclopedic activities of the period of independence, memorial electronic collections, digitization of information activities.

Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine

54, Volodymyrska str., Kyiv, 01601, Ukraine

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

3, Holosiivskyi Avenue, Kyiv, 03039, Ukraine

e-mail: vifp@nas.gov.ua

e-mail: soloidenko@nbuv.gov.ua

Стаття надійшла до редакції 16.05.2024 р.